УДК 347.132

Терехов Р. Г.,
аспірант кафедри цивільного права
Запорізького національного університету

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ПРИРОДА ДОГОВОРУ ПРО НАДАННЯ ПЕРУКАРСЬКИХ ПОСЛУГ

Анотація. Стаття присвячена з'ясуванню правової природи та сутності договору про надання перукарських послуг.

Ключові слова: підряд, робота, послуга, матеріальний результат, позитивний результат, споживання, перукарські потреби.

Постановка проблеми. Питання захисту прав споживачів має свою актуальність. На цей час щодо реалізації, надання різних видів товарів, робіт, послуг ведуться наукові розвідки, результати яких в більшій чи меншій мірі реалізовуються в позитивному праві й мають на меті створити сприятливі умови для формування цивілізованого споживчого середовища.

Звичайно, механізм правового регулювання правовідносин у даній сфері не є ідеальним. У контексті нашого дослідження також йдеться, здебільшого, про слабку сторону договору про надання перукарських послуг – замовника, який одночасно визнається споживачем на підставі Закону України «Про захист прав споживачів», і про створення ефективного механізму охорони прав споживачів та захисту належних їм прав та охоронюваних законом інтересів.

На наше глибоке переконання, предмет договору загалом визначає його правову природу, сприяє усвідомленню віднесення договору до того чи іншого типу договірної конструкції, визначає зміст і основні умови договору, наслідки невиконання чи неналежного виконання договору, а отже, зумовлює прийнятний вибір форм та способів захисту порушених прав та охоронюваних інтересів сторін.

Таким чином, чітке розуміння правової природи досліджуваної договірної конструкції – договору про надання перукарських послуг – сприятиме створенню умов для забезпечення охорони та захисту прав споживачів перукарських послуг, що є проявом усталеної позиції щодо захисту прав споживачів. Однак до останнього моменту в цивілістиці були відсутніми наукові дослідження в згаданій сфері суспільних відносин.

Об'єктом дослідження є правовідносини у сфері договірного регулювання надання перукарських послуг.

Предметом дослідження є цивільно-правова природа договору про надання перукарських послуг.

Мета статті – з'ясувати правову природу договору, який є регулятором правовідносин із задоволення перукарських потреб замовників (споживачів), та аргументи науковців щодо віднесення відповідної договірної конструкції до певного типу цивільно-правових договорів; виявити наявні недоліки, прогалини та протиріччя в позитивному праві в досліджуваній сфері; внести пропозиції щодо вдосконалення механізму цивільно-правового регулювання правовідносин у досліджуваній сфері.

Завдання дослідження – встановити сутність правовідносин із задоволення перукарських потреб споживачів, правову природу та зміст відповідної договірної конструкції, на яку покладається роль регулятора правовідносин.

Дослідження базується на загально-теоретичних (в тому числі цивілістичних) дослідженнях провідних вчених як часів радянської епохи, так і сучасності: М.М. Агаркова, О.С. Іоффе, А.О. Собчака, Р.О. Халфіної, Д.В. Боброової, Т.В. Боднар, В.І. Борисової, М.І. Брагінського, С.М. Братуся, В.В. Вітрянського, В.П. Грибанова, А.Б. Гриняка, О.В. Дзери, Л.К. Веретельник, Н.С. Кузнєцової, В.В. Луця, Є.О. Харитонова, Я.М. Шевченко, Р.Б. Шишки, М.О. Нечипуренка, І.І. Зазуляка та ін.

Однак окреме глибоке спеціалізоване дослідження договору про надання перукарських послуг в українській цивілістиці зараз відсутнє.

Виклад основного матеріалу дослідження. Правове регулювання суспільних відносин є явищем багатоаспектним та динамічним.

Цивілістика не є виключенням. На неї мають вплив і політика (попри здавалось би на перший погляд, відмежування цивілістики від сфери політики), і рівень розвитку та становлення громадянського суспільства в цілому, і правосвідомість громадян, і рівень усвідомлення та дослідження окремих цивілістичних інститутів, і рівень розвитку науки та технологій, а особливо стан суспільних відносин у певний темпоральний період часу.

Отже, і право як елемент надбудови, здійснюючи регулювання суспільних відносин через властивий йому інструментарій впливу, реагує на зміни в специфіці цих відносин. Як наслідок, воно хоч і є ідеальним регулятором цивільних відносин за здатністю впливати на суспільні відносини, проте не є таким за якістю.

А.П. Шептулін свого часу зазначав, що ідеальні форми, які створюються людьми в процесі розвитку суспільного пізнання, не є чистими формами, а містять в собі певний зміст, який відображає відповідні сторони і зв'язки зовнішнього світу [1, с. 192-193].

На підставі такого підходу Халфіна Р.О. у своїй праці «Общее учение о правоотношении» («Загальне вчення про правовідношення» – переклад авт.) говорила про протиріччя, які можливі між змістом і формою правової норми, створеної для регулювання правовідносин [2, с. 79]. У випадку критичних протиріч можливо судити або ж про недосконаліть форми (норми та її змісту), або ж про критичну масу змін, які відбулися в структурі правовідносин, які потребують свого адекватного регулювання (форми), або ж політичної волі, вираженої в принциповій позиції держави, реалізованій в примусі, спрямованому на забезпечення певної моделі регулювання суспільних правовідносин (з метою забезпечення правопорядку, публічних інтересів, захисту слабкої сторони договірних правовідносин тощо).

В Цивільному кодексі (далі – ЦК) України на сьогодні загалом закріплено домінуючий в цивілістиці підхід щодо видового поділу договорів, який реалізований у формі інституційного підходу поділу ЦК на відповідні глави. Однак серед науковців триває дискусія щодо системи договорів. Йдеться про класифікацію договорів за групами, видами чи типами (у цьому випадку – види та підвиди в межах існуючих типів).

О.С. Іоффе виділив дев'ять груп договірних зобов'язань за економічними та юридичними критеріями [3, с. 24-25]. Схожий підхід було реалізовано у праці М.І. Брагінського та В.В. Вітрянського, які виділяли 4 основні групи за метою договорів: про передачу майна; на виконання робіт; з надання послуг; на заснування різноманітних утворень [4, с. 38-39].

Харитонов Є.О., виходячи із закріпленого нормою ст. 626 ЦК України підходу, в якій йдеться про поняття та види договору, зазначив, що «оскільки договір є різновидом правочину, то поділ договорів на окремі види можна здійснювати за тими самими критеріями, що й поділ правочинів: консенсуальні та реальні, оплатні та безоплатні, абстрактні та казуальні тощо. У ч. ч. 2 і 3 ст. 626 ЦК розмежовуються односторонні та двосторонні договори» [5, с. 137].

Однак такий підхід було розкритиковано Шишкою Р.Б., який зазначив, що «вид договору та його характеристика – різні правові категорії. До характеристики договору відносяться такі його ознаки, які можуть бути притаманні різним видам договорів і здебільше побудовані на дихотомічному підході» [9, с. 212]. Основною його ідеєю стало те, що означені Харитоновим Є.О. категорії є характеристиками, які є властивими будь-яким договорам і не визначають їхню унікальність, які б давали достатні правові підстави для визначення їхньої унікальності (самостійності).

Автором висловлено позицію, яка базується на підході Веретельник Л.К. і сприйнята більшістю науковців, яку, безперечно, підтримуємо і ми, – про прийнятність дворівневої типологічної системи класифікації договорів, що відображає міжнародну уніфікацію контрактів та юридичну природу окремих договірних конструкцій. Перший рівень цієї класифікації відображає характеристику договору з позиції загальних положень про договір і включає характеристику і видову належність договору, а другий базується на правовій природі договору, його меті та місці в системі договірного права [7, с. 6].

Ідея типології (ієрархії видів в межах типів) договорів була закладена в роботах Іоффе О.С., Лунца Л.А. та Новицького І.Б. [10, с. 100-102] та сприйнята молодими вченими, зокрема Нечипуренко М.О. [11, с. 72].

Йдеться, передусім, про те, що типи договорів повинні відображувати самостійну специфіку через прояви їхнього предмета [9, с. 100].

Як зазначив І.І. Зазуляк, посилаючись на праці Є.О. Суханова, умови про предмет договору індивідуалізують предмет виконання і зумовлюють характер самого договору. Предмет договору вказує на інтерес сторін під час укладення ними договору, тим самим дозволяючи визначити мету, якої вони прагнуть досягти [12, с. 59].

В своєму дисертаційному дослідженні він взагалі зробив висновок, що предмет договору є системоутворюючим елементом для окремих видів з огляду на правову мету [12, с. 155].

Цікавим є підхід Нетеси К.Г., яка виразила позицію, що взагалі доктрина цивільного права в Україні сприйняла положення німецького цивільного права, згідно з яким предмет договору визначається, виходячи з інтересу сторін, що породжує домовленість між ними щодо певного майна, робіт або послуг. Саме цей інтерес має вплив на визначення сутності двосторонньої угоди [13, с. 157].

Самойленко Г.В. висловив тезу, що предмет договору є, так би мовити, природоутворюючим фактором для «персоніфікації» чи індивідуалізації договору [14, с. 63].

Нас зацікавило питання: що є предметом договору, яким задовольняються перукарські потреби споживача? Робота чи послуга?

У буденному житті ми звикли чути саме про «перукарські послуги». Але рівень знань про договори в цивільному праві та їх типізація дозволяє мати сумніви щодо цього. На практиці це питання є не таким вже і простим.

Доводиться прибігати до аналізу законодавства та позицій науковців, які мають наукові розвідки у сфері робіт та послуг.

ЦК України вирізняє договори робіт (підрядні договори) в окремий тип договорів, відмінний від договорів про надання послуг. Це є важливим, оскільки роботи та послуги становлять предмет того чи іншого договору, а від того залежить і зміст договору, і правові наслідки його порушення чи неналежного виконання.

До числа істотних умов договору ЦК відносить, крім предмету договору, також і умови, які встановлені законом. Про це чітко зазначає ст. 638 ЦК України, яка закріплює, що договір є укладеним з моменту досягнення сторонами домовленості з усіх істотних умов.

Істотними умовами договору є умови про предмет договору, умови, *що визначені законом як істотні або є необхідними для договорів даного виду*, а також усі ті умови, щодо яких за заявою хоча б однієї зі сторін має бути досягнуто згоди.

Отже, вбачаємо, що варто вияснити сутність робіт та послуг.

Мілаш В. висловила бачення, згідно з яким «природа послуги як об'єкта господарських прав об'єктивно унеможливлює застосування до неї кількісних параметрів, а її якісні характеристики є симбіозом низки показників: дотримання послідовності дій, що становлять її зміст та виконання всіх необхідних вимог щодо їх здійснення; дотримання правил експлуатації та вимог щодо якості обладнання, інших матеріальних об'єктів, які залучаються під час надання послуги (наприклад, дотримання вимог технічних регламентів, установлених щодо окремих складів зберігання, чи правил перевезення, установлених для конкретного виду транспорту та/або конкретного виду вантажу та ін.); рівень кваліфікації (професійність, компетентність) виконавця послуги [15, с. 179].

Телестакова А.А. звернула увагу, що й «роботи» і «послуги» є цілеспрямованими діями (діяльністю), проте якщо юридичне значення в послузі лежить у вчиненні дії або здійснення діяльності, то в роботі, крім здійснення цілеспрямованої діяльності, обов'язково повинен бути певний результат, який і підлягає передачі контрагенту [16, с. 89].

Але таке визначення є доволі усіченим і не точним. Значення результатів послуги для споживача настільки ж важливе, як і наслідки робіт.

Гриняк А.Б., навів ознаки робіт (підрядних договорів):

1) предметом підрядних договорів є індивідуалізований результат праці підрядника, який набуває тієї чи іншої матеріалізованої форми, а предметом договорів з надання послуг є сам процес надання послуги, а не досягнення матеріалізованого результату;

2) підрядник самостійно здійснює взяті на себе за договором обов'язки, все ж він зобов'язується діяти в межах визначе-

ного кошторису, керуватися завданням на проведення підрядних робіт, графіком виконання робіт тощо, а замовник одержує право здійснювати контроль та надавати вказівки щодо виконання робіт підрядником. У договорах про надання послуг такий контроль законодавчо не передбачений;

3) підрядник вправі, якщо інше не встановлено договором, залучати до виконання роботи інших осіб (субпідрядників), а виконавець за договором про надання послуг повинен її надати особисто;

4) підрядник виконує роботу на свій ризик, а для послуг, за виключенням страхових послуг, він не передбачений;

5) завершальною стадією виконання договору підряду є підписання акта приймання-передачі результату робіт, і ця процедура, на відміну від договору про надання послуг, передбачена чинним законодавством;

6) послуга споживається в процесі її надання, тоді як виконання роботи та споживання її результатів не збігаються в часі [17, с. 117-118].

Вбачаємо, що не всі окреслені ознаки властиві тим правовідносинам, які властиві сфері перукарської діяльності, що дозволяє визнати необхідність більш чіткого вивчення, аналізу та дослідження означених правовідносин та особливостей визначення сутності предмету договору, який регулює ці відносини.

Втім, за визнання пріоритетною позиції німецького підходу, сам споживач вправі визначати цей предмет, оскільки саме він має певний інтерес у цій сфері. Чого бажає клієнт? Якщо матеріалізованого результату – то (за економічним критерієм) це є робота, яка формалізована в підрядному договорі; якщо інтересом є сама діяльність перукаря і задоволення, яке отримує клієнт від того, – то це послуга, яка формалізується в договорі про надання послуг (суб'єктивний критерій).

У випадку чіткого усвідомлення клієнтом (замовником, споживачем) свого інтересу, бажання, мети договору одночасно і в матеріалізованому бажаному результаті (як правило, естетичному) і в якості послуги, яка споживається в процесі її надання, вважаємо за можливе говорити про підрядоподібний договір, якому властиві ознаки і договору підряду, і договору послуг, а отже, до відповідних умов мають застосовуватися норми відповідних договірних конструкцій.

Загалом, такий підхід є прийнятним в українській цивілістиці, оскільки «змішані» договори є давно відомими, щодо них є достатня кількість наукових досліджень, сутність яких зводиться до необхідності застосування правил про договори, елементи яких є в даному змішаному договорі.

В той чи інший спосіб, але під час тлумачення змісту договору за основу береться визначення намірів, бажань, інтересів сторін, тобто обставин, які характеризують спрямованість волі сторін договору.

Але, зважаючи на те, що клієнта (замовника, споживача) інтересує саме кінцевий матеріалізований результат, відділний від особи надавача, результат, який залишається із замовником, реалізований у зачісці (кольорі, формі, естетиці), вважаємо, що йдеться, передусім, про роботу (підрядний характер договору). Водночас сторони не підписують акта приймання-передачі виконаних робіт (на обов'язковість якого звернув увагу А.Б. Гриняк), що притаманне договорам про надання послуг.

Проблем додає і той факт, що попри вимоги ст. 208 ЦК України про дотримання письмової форми договорів, які укладаються за участі юридичної особи чи перевищують у 20 чи більше разів розмір неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, на практиці ми не зустрічали жодного випадку застосування письмової форми в такому випадку. Тож, проблемним виявляється доведення сторонами предмету договору, його інших істотних умов, оскільки кожна зі сторін може розуміти їх по-своєму, внаслідок чого взагалі може поставати питання щодо досягнення сторонами домовленості з усіх його істотних умов, а отже, – про наявність факту укладання договору з витікаючими із цього цивільно-правовими наслідками.

Висновок. Наведене дає достатніх підстав для висновку про необхідність подальших наукових досліджень щодо встановлення правової природи та сутності договору про надання перукарських послуг (авторський варіант до з'ясування підрядної чи послугової природи досліджуваного договору – про задоволення перукарських потреб клієнта-споживача).

Література:

1. Шептулин А.П. Категории диалектики. Москва. Высшая школа, 1971. 279 с.
2. Халфина Р.О. Общее учение о правоотношении: монография. Москва. Юридическая литература, 1974. 352 с.
3. Иоффе О.С. Обязательственное право. Москва. Юрид. лит., 1975. 980 с.
4. Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право: общие положения. Москва. Статут, 1997. 682 с.
5. Цивільне право України: підручник: в 2 т. / за ред. д-ра юрид. наук, проф. Є.О. Харитонова, канд. юрид. наук Н.Ю. Голубєвої. Харків: Одіссей, 2010. Т. 2. 872 с.
6. Цивільне право України: підручник. Особлива частина / за заг. ред. д.ю.н., проф. Р.Б. Шишки. Київ. Вид. Ліра-К, 2015. 1024 с.
7. Веретельник Л.К. Систематизація договорів у цивільному праві: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2007. 19 с.
8. Иоффе О.С. Избранные труды по гражданскому праву: из истории цивилистической мысли. Гражданское правоотношение. Критика теории «хозяйственного права». Москва.Статут, 2000. 777 с.
9. Шишка І.Р. Договір на маркетингові дослідження: дис. канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ. НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2010. 180 с.
10. Новицкий И.Б., Лунц Л.А. Общее учение об обязательстве. Москва. Юриздат, 1950. 416 с.
11. Нечипуренко М.О. Договір на проведення оцінки майна (цивільно-правовий аспект). дис. канд. юрид. наук: 12.00.03. Нац. акад. прав. наук України, НДІ приват. права і підприємництва ім. Ф.Г. Бурчака. Київ, 2014. 249 с.
12. Зазуляк І.І. Істотні умови договору: теоретичний аспект: дис. канд. юрид. наук: 12.00.03. Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. Київ, 2009. 172 с.
13. Нетеса К.Г. Предмет договору перевезення вантажу та допоміжних транспортних договорів: порівняльно-правова характеристика. Актуальні проблеми розвитку права і держави в умовах міжнародних інтеграційних процесів: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Дніпропетровськ: Академія митної служби України, 2013). Дніпропетровськ, 2013. С. 155-158.
14. Самойленко Г.В. Цивільно-правова характеристика договору перевезення пасажира як споживчого договору. Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових праць. Юридичні науки. Запоріжжя. Запорізький національний університет, 2014. № 3. С. 58-66.
15. Мілаш В. Правове регулювання договірних відносин із надання послуг за сучасних ринкових умов. Вісник Національної академії правових наук України. 2013. № 2. С. 174-184.
16. Телестакова А.А. Услуги и договор о предоставлении услуг в Советском гражданском праве. Европейские перспективы. 2010. № 2. С. 86-89.
17. Гриняк А.Б. Особливості правового регулювання відносин за договорами підряду: монографія. Київ. НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2011. 300 с.

Терехов Р. Г. Гражданско-правовая природа договора о предоставлении парикмахерских услуг

Аннотация. Статья посвящена выяснению правовой природы и сущности договора о предоставлении парикмахерских услуг.

Ключевые слова: подряд, работа, услуга, материальный результат, положительный результат, потребление, парикмахерские потребности.

Terekhov R. The civil nature of the treaty on the provision of hairdressing services

Summary. The article is devoted to the clarification of the legal nature and the essence of the contract on the provision of hairdressing services.

Key words: in succession to work, work, service, material result, positive result, consumption, hairdressing needs.